

Visatlas Utrecht

Tijdens een nachtbemonstering werd een inheemse rivierdonderpad aangetroffen.

Utrecht is een waterrijke provincie met veel veenplassen en een netwerk van sloten, weteringen, stadswateren, rivieren en kanalen. Een groot deel van de Nederlandse zoetwatervisfauna komt hier dan ook voor. In 2019 kwam een nieuwe visatlas uit waarin de actuele verspreiding van ruim vijftig vissoorten wordt ontsloten voor een breed publiek.

Sinds de verschijning van de eerste visatlas over de provincie Utrecht, in 2003, is mede onder invloed van de Kaderrichtlijn Water het nodige 'waterwerk' verricht. De waterkwaliteit is verbeterd waardoor waterplanten terugkeerden, oevers zijn natuurlijker gemaakt en vismigratievoorzieningen aangelegd. Ook zijn er nieuwe exotische vissoorten bijgekomen en zijn veel extra visgegevens verzameld door onder andere de provincie, waterbeheerders en vrijwilligers. In 2017 ging een

nieuw atlasproject van start met als doel die gegevens bij elkaar te brengen en de 'witte gebieden' met relatief weinig visgegevens in de bestaande atlas te inventariseren.

Inhoud atlas

Van vrijwel alle ruim 1.400 kilometerhokken met water in Utrecht zijn de verzamelde visgegevens verwerkt tot verspreidingskaarten van de vissoorten. Het hart van de atlas vormen de soortteksten, waarin het voorkomen van vissoorten in

TEKST:

Jan Kranenbarg, Ravon,
Willie van Emmerik, Sportvisserij Nederland
Fabian Smith, Ravon

ILLUSTRATIES:

Willie van Emmerik, Yoeri van Es, Jan Kranenbarg,
Jelger Helder en Rostislav Štefanek

Met het schepnet kunnen ondiepe sloten effectief worden bemonsterd.

Dankwoord

Bij de totstandkoming van de atlas is een groot aantal personen en organisaties betrokken. Speciale dank voor het financieren van het project gaat uit naar Rijkswaterstaat, Provincie Utrecht, Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden, Waterschap Amstel, Gooi en Vecht/Waternet, Waterschap Vallei en Veluwe, Sportvisserij Nederland, federatie Sportvisserij MidWest Nederland en het Prins Bernhard Cultuurfonds afdeling Utrecht.

Utrecht staat beschreven met daarnaast informatie over hun uiterlijk, het leefgebied, levenswijze, bedreigingen en bescherming. Ook gaat het boek in op de verschillende watertypen in de provincie met veel mooie foto's van het onderwaterlandschap. Een apart hoofdstuk beschrijft de taxonomische en ecologische indeling van zoetwatervissen en de zeldzaamheid en het belang van de Utrechtse wateren voor de verschillende soorten. Ook wordt het voor vissen relevante beleid, de bescherming en het beheer, in een hoofdstuk uiteengezet. Daarbij komen voorbeelden voorbij van recentelijk uitgevoerde maatregelen om de leefomgeving van vissen te verbeteren.

Visrijke provincie

In de provincie komen naast algemene soorten als baars en blankvoorn opvallend veel plantenninnende soorten voor. Tiendoornige stekelbaars en snoek behoren zelfs tot de meest algemene soorten met een kilometerhokpresentie van respectievelijk ruim 80 en ruim 70 procent. Zij profiteren van het grote areaal aan sloten, vaarten en plassen met plantenrijke oevers. Ten opzichte van andere provincies blijkt Utrecht van groot belang als leefgebied voor verschillende vissoorten van de Rode Lijst (RL) en de Habitatrictlijn (HR). Het gaat onder andere om kroeskarper (RL),

In de provincie Utrecht worden diverse wateren met verschillende watertypes aangetroffen.

bittervoorn (HR), kleine modderkruiper (HR) en kwabaal (RL). Die eerste drie soorten zijn typerend voor kleinschaligere wateren met begroeide oevers. Van de kwabaal resteert een van de laatste Nederlandse populaties in de Vinkeveense Plassen. Verder is Utrecht van relatief groot belang voor winde en alver (RL). Deze gedeeltelijk stromingminnende soorten vertoeven graag in de grote rivieren en de kleinere, traag stromende riviertjes in de provincie.

Afgenomen soorten

De soorten die het meest zijn afgenomen in de provincie betreffen de tussen zoet en zout migrerende trekvisen (bijvoorbeeld zalm en elft) en vissoorten die sterk afhankelijk zijn van overstromingsvlakten, zoals kwabaal en grote modderkruiper. Bij Ammerstol werden jaarlijks vele duizenden zalmen en elften aangeland.

Die aantallen namen aan het begin van de 20e eeuw sterk af door een combinatie van vervuilde paai-gebieden stroomopwaarts in Nederland en de aanleg van stuwen die de migratie belemmerden. Door het verstuwen van de Lek en Nederrijn is het belang van deze riviertakken voor trekvisen afgenomen. De meest bedreigde soort in Utrecht is de kwabaal. Beschrijvingen in oude boeken wijzen erop dat hij tot in de eerste helft van de vorige eeuw onder andere werd waargenomen in de Vecht, het Valleikanaal, de Oude en Kromme Rijn, de Barneveldse Beek, de plassen bij Tienhoven en de Vinkeveense

Plassen. Tegenwoordig is de soort zeer zeldzaam. Alleen in de Vinkeveense Plassen wordt de soort nog regelmatig waargenomen.

Nieuwe exoten

Ten opzichte van de vorige visatlas zijn het aantal en de verspreiding van exotische vissoorten in de provincie sterk toegenomen. Het gaat hierbij om soorten als blauwband, blauwneus, Donaubrasem, >

Vissen inventariseren in Utrecht

De bomvolle nieuwe atlas laat nog genoeg te ontdekken in Utrecht. Zo worden regelmatig visexcursies georganiseerd en kilometerhokken geïnventariseerd op de aanwezigheid van beschermde soorten als de rivierdonderpad, bittervoorn, kleine en grote modderkruiper. Geïnteresseerden kunnen contact opnemen met Fabian Smith (f.smith@ravon.nl) of met de werkgroep Utrecht.

Utrecht blijkt van groot belang als leefgebied voor de sterk bedreigde kwabaal.

Zoeken naar modderkruipers, donderpadden en snepen

Op een zonnige zondag in september reizen we af naar trilveengebieden De Hel en De Blauwe Hel nabij Veenendaal. In onze waadpakken is het zweten geblazen. De naam Veenendaal roept herinneringen op over de grote aantallen grote modderkruipers die hier ooit leefden in het uitgestrekte veengebied. Zouden ze er nog zitten? Zodra we het gebied betreden, hebben we hoop: de talloze sloten met drassige oevers vormen de ideale leefomgeving van grote modderkruipers. Na tien minuten scheppen is het raak en kronkelt de eerste grote modderkruiper in het net. In de loop van de dag ontdekken we het visje in bijna alle sloten. De grote modderkruiper staat hier weer op de kaart.

Met code geel en windstoten tot meer dan 90 kilometer per uur is het niet bepaald ideaal weer om 's nachts met een zaklamp rivierdonderpadden te gaan zoeken langs de Utrechtse Kromme Rijn. Maar het moet, er is nog zoveel te ontdekken over het voorkomen van

dit bijzondere visje. Exotische grondels uit de Ponto-Kaspische regio zitten ons op de hielen en verdringen de donderpadden steeds verder. Het traject dat we ingaan is een natuurvriendelijke oever met ondiep helder water. Al snel spotten we de exotische zwartbekgrondel, Kesslers grondel en marm grondel. Uiteindelijk vinden we ook nog een echte rivierdonderpad.

Op een herfstachtige ochtend staan we in de uiterwaarden aan de voet van de Utrechtse Heuvelrug net buiten Rhenen. Als om tien uur de vijftiende-eeuwse Cunera toren zijn klokken luidt, is het tijd om op pad te gaan. Met het zeggenet in een kruiwagen lopen we naar de nieuw gegraven nevengeul in de Palmerswaard. De verwachting is dat deze plek een belangrijk opgroeigebied zal vormen voor riviervissen. En dat blijkt waar, want in de zegen krioelen honderden jonge vissen. Naast alver en winde vinden we als kers op de taart kwetsbare soorten serpel en sneep, die op de Rode Lijst staan.

kesslers grondel, Pontische stroomgrondel, zwartbekgrondel en marm grondel. Met name de laatste soort doet het buitengewoon goed in de provincie; in vijftien jaar zijn ruim 400 kilometerhokken gekoloniseerd. De soort komt tegenwoordig wijd verspreid voor in de Utrechtse riviertjes, kanalen, plassen, weteringen en zelfs sloten.

Blik op de toekomst

Het grote verspreidingsgebied van beschermde soorten als de bittervoorn en de kleine modderkruiper, maar ook van een toppredator als de snoek, wijst erop dat het de goede kant op gaat met vissen in de provincie Utrecht. Voorbeelden van genomen herstelmaatregelen laten zien dat de toekomst hoopvol is,

Snoek behoort tot de meest algemeen voorkomende vissoorten in de provincie Utrecht.

al blijft er werk aan de winkel. In vergelijking tot de situatie aan het begin van de 20e eeuw zijn habitat-specialisten die afhankelijk zijn van overstromde graslanden, zoals de kwabaal en de grote modderkruiper, sterk afgenomen. Door het verdwijnen van in het voorjaar overstromde gebieden is ook de omvang van het totale visbestand afgenomen. In het verleden, toen het waterpeil nog niet zo sterk werd gereguleerd, waren deze gebieden bepalend voor het paai- en opgroeisucces van vissen. In het snel opwarmende ondiepe water krioelde het van het plankton en de vislarven. Het herstel hiervan vraagt om het zoeken naar en aanwijzen van gebieden waar het waterpeil in de winter en het voorjaar weer mag stijgen. ■

De atlas is te verkrijgen in de webwinkel van RAVON (www.ravon.nl).

Geraadpleegde literatuur

J. Kranenbarg, E. Goverse & J.E. Herder (redactie), 2018. De vissen van Utrecht. Stichting RAVON, Nijmegen